113615

Григорій Савич Сковорода
(біографічний нарис).

С. Р.

НЕ ВЫДАЕТСЯ
НА ДОМЪ.

Григорій Савич
Сковорода.

Біографичний нарис.

Переклад з московської мови М. Л.

(137604

ХАРЬКОВСКАЯ
ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛІОТЕКА
30 ЮН. 1920
№ 113615

КАТЕРИНОСЛАВ.
Видання Союзу Споживчих Товариств.
1920.

Друкарня І. Б. Вісмана, Проспект, 86. Телефон 6-59.
КАТЕРИНОСЛАВ—1920.

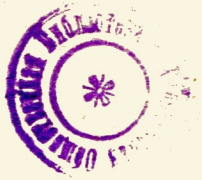

І.

Більш як сто років тому на шляху, що йде з Харькова в Ахтирку, часто можна було зустріти подорожнього: це був високий дід у сірій свиті з відлогою й з торбою за плечими. Він часто заходив у села й околишні хуторі й скрізь його зустрічали з великою пошаною. Иноді він одпочивав біля шляху, виймав з торби свою заповітню сопілку й награвав на ній ніжні пісні. Як що в цей час у полі працювали люде, він ішов до них, підбадьорював їх у їхній праці, а як одпочивали, він розважав їх навчаючою розмовою: він переказував їм простими словами біблійну історію, говорив про правду, про розум. І такі цікаві були ці розмови, що люде з нехіттю одривались від них; після них вони почували себе краще, їм хотілося бути розумнішими, все знати й розуміти так, як розумів цей старець. Вони закликали його до себе в свої убоги хатини, де він завжди був дорогим гостем. У свято, коли молодь весело гуляла на вулиці, літні люде любили збіратись біля церкви послухати розумні речі бідного мандрівника або його старі, тепер уже забуті, священні вірши—псальми. І не одні селяне зустрічали з радістю старця—Варсавву: по всіх багатих поміщичих домівках від Харькова до Вороніжа всюди він був дорогим гостем, усі раді були слухати його навчання, всі поважали його, як мудрого, як навчителя істини. Слухаючи його, люде замислювались над своїм життям, питали себе, кому вони служать своїми вчинками: Богові чи своєму тілові, чи живуть вони задля істини, задля правди, чи задля благ земних? Хто ж був цей мудрий мандрів-

ник учитель, що називав себе старцем Варсаввою? Це був Григорій Савич Сковорода, один із найученіших людей свого часу й разом з тим самий самотній, убогий мандрівник з молодих літ і до старости.

II.

Григорій Савич Сковорода народився року 1722 в містечку Чернухах на Полтавщині. Батьками його були прості козаки та за чесне життя, за гостинність їх поважали в селі. Рано помітили вони надзвичайний розум свого сина, й оддали його до церковно-парафіяльної школи. Григорій Савич учився з охотою, та в його була ще одна улюблена розвага: цілими годинами він грав на сопілці. Тільки настане весна і в гаю заспівають пташки, він пробуває там цілими днями; він слухає, як дзюркотять струмочки, збігаючи з гір, як тихо шелестять листочки дерев, як весело співають пташки; він дивиться на весняну красу ліса й поля, милується, слухає цей весняний гамір і гомін і не наслухається і глибока дума лягає на його високе чоло: хоче він все знати, все розуміти. Бере він свою сопілку й починає награвати одну пісню за другою. Цікавий він був хлопець,—і батько вирішив оддати його до вищої школи. Такою самою найвищою школою в ті часи була Київська духовна академія. Поступали до неї не тільки діти духовних особ, а й дворян, і міщан, і козаків. У ній навчали ріжним мовам—жидівській, грецькій, латинській, німецькій, вивчали богословіе та инші науки. Хто вивчився в академії—той робився або городським попом, або учителем, або ченцем, а потім робився архимандритом, архиреем.

З Київської академії виходили найученіші люде того часу; їх закликали й до Москви вчити та просвіщати народ, заводити школи. Сковорода й в академії дивував усіх своєю спритністю; та не пощастило

йому скінчити в ній зразу своєї науки: через його чудовий голос,—його взяли в придворні півчі цариці Єлисавети й перевезли в Петербург. Проте, він не довго був півчім, йому хотілось продовжувати науку; він попрохав увільнення й знову поступив до Київської академії. Тепер він учився ще старанніше, ще більш охоче. Всі бачили в ньому здібного, розумного учня; київський архирей хотів висвятити його на попа й обіцяв йому гарну посаду. Та швидко Сковорода зовсім вийшов з академії, думаючи тільки про те, як би йому ще повчитися. Знаття, які він здобув в академії, не задовольняли його духовної спраги: йому хотілося знати, як живуть чужі народи, яка в них наука, які звичаї. В той час як раз їхав з Київа закордон, до Німеччини один генерал з дорученням од цариці. Йому потрібен був псаломщик з гарним голосом, який би знав німецьку мову: генерал повинен був в Офені—угорському місті—збудувати православну церкву. Він узяв з собою Сковороду.

Здійснилось бажання Сковороди: він побачив чужі краї, зазнайомився з народами Європи. Він ісходив пішки німецькі землі, Угорщину, заходив і до Італії.

В той час в Європі було далеко більше, ніж у Росії, вчених, освічених людей, багато, багато шкіл, у тому числі й вищих—університетів. Сковорода з радістю користувався цією можливістю вчитись, цими широко одчиненними дверима знаття: він ходив у школи, знайомився з ученими і багато розмовляв з ними.

Та швидко серце його засумувало за милим, далеким, рідним краєм, йому захотілось швидче вернутися до своїх земляків, поділитися з ними своїм новим знаттям. Сковорода вернувся назад на Вкраїну. Радісно забилося його серце, коли після довгої мандрівки він побачив верби свого рідного села, побачив вітряки на вигоні, що широко розмахували своїми крилами. Згадав він своє дитинство, рідне село зда-

лося йому кращим від усіх багатих столиць світу. Та в той же час серце його забилось турботно: чи застане він живими батька й матір? Перше як їти в село, він зайшов на цвинтарь—і справді: там знайшов він своїх рідних, на хрестах прочитав він імення батька й матері. Бідний молодий мандрівник зрозумів, що він лишився сам на світі, сирота самотній, безпритульний. Та Сковорода не вдався в тугу. У сироти лишались дорогі йому земляки, всі люде. У нього було одно бажання: одкрити їм істину, навчити їх добру. І Григорій Савич устав з батьківської могили, помолився Богу й сміливо та бадьоро пішов з рідного села в широкий, вільний світ Божий. Від цього дня все його життя зробилося вічною мандрівкою й навчанням усіх людей, і багатих, і бідних, і освічених, і темних.

III.

З рідного села Сковорода пішов до Переяслова (на Полтавщині). У нього не було ні копійки, проте це його мало турбувало: він знав, що добрій людині люде завжди дадуть шматок хліба, а воду дасть сама земля, все-ж останнє він лічив зайвим. У Переяслові була в той час одна з найкращих духовних семинарій. Переяславський владика запропонував Сковороді в ній посаду вчителя. Григорій Савич з радістю взявся вчити семинаристів і зараз же написав „Спосіб, як складати вірши“. Книга ця була й розумна, й учена, але не подібна до старих підручників, і од Сковороди стали вимагати, щоб він не заводив нічого нового, а вчив по старому. Сковорода не згодився. Тоді йому одмовили в посаді. Та Сковорода не журився, бо розумів, що він правий. Знову перекинув він торбу через плече й пішов далі. Його запросив до себе вчителем один багатий поміщик Тамара. Сковорода повинен був учити його сина й узявся за цю

 113615

справу дуже ретельно. Тамара був гордий пан; він не звертав уваги на свого вчителя, не удостоював його балачкою, мав його за нижчу од себе істоту. Сковорода не вважав на це; він ніколи ні в кого не запобігав ласки, а завжди сумлінно виконував свої обов'язки. Та одного разу, коли учень не розумів його пояснень, Сковорода, в хвилину роздратування, назвав його свинячою головою. Слуги поміщика почули це й донесли пані. Та упрохала чоловіка прогнати Сковороду. І знов опинився наш мандрівник на великому шляху. Він пішов до свого великого приятеля – Переяслівського сотника. Тут йому запропонували поїхати в Москву з одним знайомим йому ченцем. Сковорода з охотою згодився. Подорожні зупинились у Троїцько-Сергієвській лаврі, відомому манастирі біля Москви. Ігумен лаври захопився вченістю Сковороди й запрохував його залишитись у лаврі, стати вчителем у манастирській школі. Вся братія умовляла Григорія Савича взяти цю посаду, де йому й гроші платили-б і шанували-б його. Та Сковорода вже сумував за батьківщиною, степами й садами. Він не міг довго лишатись далеко од любої йому України, йому непотрібні були ні гроші, ні пошана. Він розлучився з ігуменом, з братією, яка його полюбила й вернувся на батьківщину, а Тамара уже давно його чекав; він шкодував, що загубив такого гарного вчителя й знову кликав його вчити сина. Сковорода довго не згожувався, й тільки хитрощами пощастило Тамарі запросити його до себе в свій маєток Коврай. Сковорода з попередньою старанністю взявся вчити панича. Та йому иноді бувало сумно, як це видно з складеної їм тоді ж пісні: „Ой тоска!"

А тим часом про його вченість багато наслухався Білгородський владика і призначив його вчителем у Харьківську вищу духовну школу або, як вона тоді називалася, в Харьківський Колегіум. З радістю прийняв це призначення Сковорода; йому так давно хоті-

лося вчити молодь добру й заохочувати їхні душі до постійної любови, до правди. Життя він вів тоді саме помірковане, одягався дуже просто, їв овочи та молоко, спав усього чотирі години на добу, любив рано вставати й з сопілкою під пахвою ходив гуляти по гаях і садах далеко за містом, милуватись Божою красою, полями, що усміхаються сходові сонця, гаями, що сповнені пташиного щебетання: він радів і співав про цю красу, і пісні, складені їм, зараз же всіма заучувались і передавались од одного до другого, робились усім відомими, сливе народніми піснями, як напр. «Ой ти, пташка жовтобока». Де-які його пісні ще й тепер співають на Вкраїні кобзарі: „Всякому городу нрав і права". Живучи при Харківській школі, Сковорода своєю поведінкою й своїм навчанням заслужив загальну повагу. Старшина Колегіума дуже його шанувала, пропонували йому прийняти чернечий сан і зайняти більш важне становище. Та Сковорода, хоч і жив у грішному світі, проте жив справжнім чернечим суворим життям. Сковорода, як і слід було, був тої думки, що чернецтво полягає «в житті убогому й у задоволенні малим, в утриманні від усього непотрібного, щоб придбати найпотрібніше, в одкиненні всіх примх, щоб зберегти душу свою в цілости, у вгамуванні самолюбства, щоб краще виконувати заповідь любови до ближнього, в шуканні слави Божої, а не людської". Цьому ж він учив і своїх учнів, він багато читав з ними Святе Письмо, роз'яснював його й розмовляв з ними, навчаючи тому, що найважніше людині знати істину: щастя людини не навколо її, не в багацтві, не в шанобі, а в середині нас, в виконанні заповіді любови, в познанні Бога. Сковорода пробув у Харькові учителем кілька років; він любив свою справу, та його більше надило до других, більш темних учнів, до гречкосіїв і хліборобів. Сковороді здавалося, що він більше потрібний цим дорослим людям, ніж учням

Колегіума; для них немає книжок, їх ніхто не навчає,— й вони живуть свій вік не маючи справжньої уяви ні про Бога, ні про добро. І Сковорода кинув школу, пішов з города знову мандрувати з села в село. Він завжди дбав про те, щоб бути корисним господарям, які давали йому тимчасовий притулок. Допомагаючи в праці, він лікував хворих, давав добрі поради жити в злагоді, не сваритися ні з ким, не ворогувати, не піячити, оповідав із Святого Письма й так зворушливо переказував про страждання Христа або про блудного сина, що слухачи не в силі були вдержати сліз, і слова його глибоко западали в душі простих віруючих людей. Скоро стали вважати особим благословенням Божим для того господаря, до кого приходив Сковорода. Жінки зашивали йому одіж, давали йому нову білізну, коли помічали, що його дві заповітні сорочки вже зовсім подралися. Коли Сковорода заходив до поміщиків, він займав у них найменшу комірчину, а літом містився в повітці або в клуні. Найкращим місцем спочивку були для нього пасіки. Туди в самотню, густо зарослу деревами балку, де чути пахощі меду та м'яти й де тихенько, але невтомно бренять бджоли, Григорій Савич приходив одпочивати душею й без завади обмірковувати свої навчання. Він любив замислюватись над своїми вчинками, думками, бажаннями й гадав, що кожна людина повинна знати себе, свою душу; тільки той, хто це знає, може розуміти, що для нього є найважніше: він називав це самопізнанням. Він казав, що люде найбільше роблять зла через свою несвідомість і всіх заохочував до науки. Коли він балакав з простим народом, мова його була така проста, що кожний його розумів. Так, наприклад, кажучи про самопізнання, він учив, що кожна людина повинна насамперед знати себе, себ то зрозуміти, до чого вона найбільше здібна й зважаючи на це вибірати працю та провадити життя. Проте ніяка людина не може жити сама,

без других людей, без рідних, без земляків. Людина, що тільки про себе дбає, по словах Сковороди, є сирота безрідня. Кожна людина повинна розуміти свої обов'язки до тих людей, що живуть разом з нею на тій же землі, розмовляють тією ж мовою, належать до одного народу. „Згадай пісню,—додавав Сковорода:— „Ой, туди ся хилять лози, куди їм похило; туди очі виглядають, куди серцю мило". Кожний повинен знати свій народ і любити його". Та й цього мало: кожна людина сотворена по подобі Божій і через те всі люде, хоч і з ріжних народів, брати. Ніякий народ не повинен цуратись иншого народу, не повинен ворогувати з иншими народами. Це примусить нас бути чесними й добрими до всіх людей, навіть і до тих, що мають не однакову з нами віру та балакають на ріжних мовах. Багато людей сміялись з Григорія Савича, що він учив темних людей, називали його дзвонарем для глухих. Сковорода ж вірив, що й темній, невченій людині можна вияснити істину, вірив, що народ його розумів. Він казав, що народ не темний, бо з нього вийшли білі пани. „Кажуть розумні,—додавав Сковорода,—що народ спить і сном міцним багатирським; та кожний сон є пробудний, і хто спить, той не мерлятина, не трупище. Коли виспиться, то прокинеться". Сковорода мав найважнішою своєю справою будити народ до свідомости, навчати його. Свої навчання він часто, сміючись, називав: „білий блин на чорній сковороді", або ще просто народньою тканкою, а себе народнім учителем. Для чого ж потрібна людині свідомість? Для того, казав Григорій Савич, щоб бути хорошою людиною. Свідомість потрібна й для того, щоб узнати, в чому щастя. „Нема кращого для людини й нема потрібнішого для людини, як щастя,—казав Григорій Савич: щастя в серці, серце в любови, любов же в законі Вічного". „Що було б, як би щастя, найпотрібніше й найкраще для всіх, залежало від посади, або від стану, від часу, від тіла? Скажу

ясніше: що було б тоді, як би щастя Бог умістив у Китаї, Америці, або в Єрусалимі, або в царських палатах, або в багацтві, або в чинах, або в науках, або в здоров'ї? Хто б міг добитися до тих місць? Яке вже це щастя, коли воно збудоване на тілі! Щастя в серці". Той щасливий, у кого сумління чисте, хто виконує закони Вічного, а це зовсім не важко, казав Сковорода: дяка Богові, що потрібне зробив легким. Хто чистий душею, життя того є постійна радість.

Сам Сковорода був зовсігди радісний, не дивлячись на те, що в його дорожній торбині лежали тільки Біблія, сопілка та дві грубих сорочки.

IV.

Проте Сковороді довелося, не дивлячись на свою любов до простого люду, повернутись до Харькова. Туди його кликали знов учителем. Та й на цей раз він не вдержався в Колегіумі. Кинувши Колегіум, він знов одяг свою дорожню свиту, взяв ціпок у руки й пішов з міста.

Гірко було в нього на душі й він пішов одпочивати в тиху, самотню, улюблену їм пасіку знайомого поміщика, біля села Гужвинського. Там він і склав, мабуть, свою пісню про город; він завжди не любив їх, любив села й казав: „в городі розпорошенність, розкіданність і нудьга також. В селі самотність, веселість і самотність також." Віддалившись на яку-небудь знайому йому пасіку або лісову сторожку, Сковорода обмірковував і записував свої навчання та писав листи своїм приятелям і учням. Улюбленним його учнем був небіж його приятеля Ковалинський. Задля нього він забував свою самотність і довгий час жив у Харькові, або їздив з ним у Київ. Там, показуючи своєму учневі святині київські, Сковорода зустрічав між духовенством і ченцями багатьох своїх товаришів по академії. Вони докоряли йому, що до

сього часу він не взявся ні за яку корисну й почесну справу, за те, що не живе на одному місці, а все мандруе. Вони пропонували йому прийняти чернечий сан. Сковорода й тепер, як і раніше, став їм доводити, що не завжди й чернецтво веде до спасіння. „Блажений той, хто святість серця сховав не в ризі, а в волі Господа!“ Навчаючи людей, що все щастя в середині нас, у любови, Сковорода дбав про те, щоб знищити в людях страх смерти: вона не страшна тому, хто жив на землі добре. Свого учня Ковалинського він також призвичаїв до думки про смерть: водив його вночи на кладовище, сідав на яку-небудь домовину, співав святі вірші або псальмі, иноді ж грав на сопілці. І учень його був йому за це дуже вдячний.

Чутки про Сковороду дійшли до тодішнього губернатора, він забажав з ним побалакати. Знаючи, що Сковорода ніколи не розлучається з Біблією, губернатор спитав його; чому вчить Біблія? „Вона вчить,—одповів Сковорода,—про людське серце, як зробити кращим серце“. Другим разом губернатор почав його розпитувати, чому він не хоче ніякої посади. „Пане,—сказав йому Сковорода,—світ подібний до вистави: щоби грати що-небудь з успіхом, кожний бере ролю по своїх здібностях. І кожну дієву особу хвалять не за славну ролю, а за вмілу гру. Я довгий час міркував про це, довго себе випробовував і побачив, що не можу вдатно грати ролю ніякої особи, окрім простої, безжурної, самотньої. Таку особу я вдаю й цілком задоволений“.

У Григорія Савича було багато приятелів серед заможніх дворян, проте він ніколи нічого у них не брав: коли йому пропонували подарунки, він завжди казав: „Дайте тому, хто нічого не має, я й так все потрібне маю“! Він ніколи не боявся казати всім правду в очи, всім вказувати їхні хиби. Особливо не вибачав він панської пихи та гордости й казав панам,

що великий гріх зневажати людину за її вбогість. Глузуючи над поміщиками, що вийшли з простих людей але чванилися своїм дворянством, він склав байку про оленицю й кабана. Сковорода любив навчати, коли його уважно слухали й цілком розуміли; тоді він дуже радів: очи йому блищали, мова робилась голоснішою й лилася сміло, ясно, живо та захоплювала всіх слухачів. Зате не любив Сковорода, коли приходили до нього з самої цікавости, тільки подивиться на нього, як на дивака. Як тільки його приятель поміщик кликав до себе чужих гостей, Григорій Савич зараз же виходив з дому, ховався або в лісі або просто ховався в бричку в повітці й лежав у ній доти, поки не виїздив з двору останній гість. Проте приятелів своїх, якого б роду вони не були, він любив і був їм відданий усією душею. Щоби потішити й підбадьорити свого бувшого учня Ковалинського, Сковорода уже старцем 72 год. пішов пішки на Орлівщину. Кажуть, що про вченість Сковороди прочула навіть цариця Катерина II. Вона доручила своєму улюбленцю Потьомкину запросити Григорія Савича переїхати до Петербургу. Посланці Потьомкина застали Сковороду в чистому полі: він сидів і грав на сопілці; перед ним паслася вівця господаря, в котрого гостював у той час Сковорода. Він уважно вислухав запросини цариці й спокійно відповів: „Скажіть цариці, що я не залишу батьківщини“. І більше од нього нічого не добилися, ніяка пошана або користь не могла його спокусити. Він гаряче любив свою батьківщину й усе щастя покладав у пізнання істини. Багато докоряли йому, що така розумна, вчена людина, провадила життя своє, нічого не роблючи; Сковорода не соромився цього, а казав: „Правда, що байдикування важче гір Кавказських. Та хіба тільки й праці для людини—продавати та купувати, одружуватись, швендяти по судах, кравцювати, будувати

та ловити звірів? Так ось у цьому й помітна нашої вбогости душевної причина, що ми втопили все наше серце в придбання свіцьких благ і в море тілесних потреб; за ними не маємо часу увійти в середину себе, очиститись і сцілити душу нашу, найголовнішу господиню тіла нашого. Забули ми про себе, догождаємо самому тілові нашому, про нього дбаємо день і ніч!“ Сковорода, нічого не роблючи, робив найважніше: він очищав душу свою од усякої скверни, сам жив во ім‘я любови до Бога й других навчав тому ж. Чи можна ж сказати, що він нічого не робив?

V.

Року 1894-го жовтня 29-го скінчилося сто років з дня смерти Сковороди. Умер він 72 років так само тихо й спокійно, як і жив, у маєткові свого приятеля поміщика Ковалевського, в Пан-Іванівці на Харьківщині. Був теплий осінній день. Сковорода був дуже веселий під час обіду, багато оповідав, усіх смішив, згадував старовину, про свої мандрівки. Після обіду він пішов у садок, довго ходив стежками, зривав яблуки й груши та роздавав їх хлопцям, що працювали в саду. Під вечір господарь пішов його розшукувати й знайшов під розлогою липою в саду; сонце вже заходило; його останні проміння золотили верхи дерев. Сковорода з рискалем у руці копав довгу вузьку яму — копав собі домовину.

— Що це ти робиш, друже Григорію?— спитав його Ковалевський.

— Пора, друже, кінчати мандрівку,— одповів Сковорода,—і так все волосся злетіло з бідної стомленої моєї голови.

— І, брате, дурниця! Буде так жартувати. Ходімо!—гаряче сказав Ковалевський.

— Іду, іду,—ласкаво одповів йому старий учитель:—та я буду прохати тебе, доброчиннику мій, хай тут буде моя домовина.

Господарь повів Сковороду до хати, та той не довго з ним лишався. Він пішов у свою віддалену маненьку кімнатку, передяг білізну, умився, помолився Богу й, підклавши під голову свої твори та сіру дорожню свиту, ліг, склавши навхрест руки. Довго чекали його до вечері. Сковорода не прийшов. На другий день на снідання він теж не прийшов, до обіду теж. Це здивувало господаря. Він наважився зайти в його кімнату, щоб збудити,—а Сковорода лежав уже холодний, задубілий. Поховали Григорія Савича в садку, на тому місці, де він любив при заході сонця сидіти й награвати на сопільці.

Так скінчив своє життя вчений і бідний учитель—мандрівник, усім однаково дорогий старець Варсавва: Після нього лишилося багато його творів. Та всі вони написані важкою мовою й не легко їх зрозуміти, хоч у свій час їх дуже любили читати.

Григорій Савич був відомий не тільки як письменник він залишив по собі вічний добрий спогад, як учитель життя, він і словом і прикладом учив людей любити насамперед Бога, вчитися щоб знати істину, стримувати свої пристрасти, очищати душу від поганих бажань, бути задоволеним самим малим і бачити найбільше щастя в виконанню заповідів любови. Він закликав людей вчитися, щоб пізнати істинного Бога й одректись од марновірства „Од марновірства,—казав він.—народились суперечки, сектярство, війни, дитячи страхи; марновірство усякі брехні ставить вище милосердя й любови, примушує брата переслідувати брата й убивствами гадає догодити Богові. А Бог е любов; догодити Богові можна тільки виконуючи його волю, його заповіді любови. Все пройде—любов же ніколи!“ Щоб розуміти заповіді, Бог дав

людині розум. Розум, по словах Сковороди, найбільша цінність людини, він є частина Божої премудрости в душі нашій. Ця премудрість з'являється в усіх розмовах і вчинках наших; вона одна надає їм красу й користь; без неї все мертве й огидливе. Чим більше хто має нахилу до премудрости, тим той доброчинніший у вчинках своїх, тим більше той має щастя в середині себе. Розум наш — це образ Божий, в нашому серці написаний, це сила й керма всіх діл наших. Так учив Сковорода звертатись до розуму й любови: розум і любов повинні керувати нашим життям, і тоді люде покинуть ганятися за порожніми брехливими благами, багацтвом, чинами, пошаною, кинуть брехати з-за зайвої копійчини, кинуть продавати сумління за сите черево, кинуть убивати й кривдити своїх братів, кинуть жити по звірячому законові,—а стануть людьми, братами, дітьми одного вічного Бога й збудують життя своє по заповіді любови.

Ось чому вчив наш самотній мандрівник, переходячи з села в село, завжди радісний, завжди задоволений. Окраєць хліба та вода—ось усе, що було потрібно для його тіла. Життя серед природи, постійне пізнавання себе й істини,—ось чого вимагала його душа. В сірій свиті з відлогою, з торбою, де лежали його едине багацтво—Біблія та сопілка, він проходив усе життя й не спокусився ніякими марними земними благами. Він з повним правом просив, щоб на хресті над його домовиною написали ось ці слова:

„Світ ловив мене, але не піймав".

Чи багато знайдеться між нами таких, у кого вистачить сили, щоб так усе життя віддати одній заповіді й одмовитися від усіх спокус гріха?

Перевірено 1943 р.